

**ორჰან ფამუქის
მხატვრული პროზის რეცეფცია
ქართულ ლიტერატურულ სივრცეში**

**THE RECEPTION OF ORHAN PAMUK'S FICTION
IN THE GEORGIAN LITERARY CONTEXT**

მანანა ჭიჭინაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

Manana Chichinadze

Akaki Tsereteli State University
Kutais, Georgia

აბსტრაქტი

სტატიაში წარმოჩენილია თურქი ნობელიანტი მწერლის – ორჰან ფამუქის მხატვრული პროზის რეცეფცია ქართულ ლიტერატურულ სივრცეში. კვლევის მიზანია, წარმოაჩინოს, როგორ იქნა აღქმული პოსტმოდერნისტული ხედვით გამორჩეული ორჰან ფამუქის ტექსტები ქართველ მკვლევართა, მთარგმნელთა და ლიტერატურით გატაცებულ მკითხველთა მიერ. ანალიზის საფუძველს წარმოადგენს ის მრავალრიცხოვანი მასალა, რომელიც წლების განმავლობაში ქვეყნდება ქართულ სალიტერატურო სივრცეში.

ჩვენს ხელთ არსებული მასალის შესწავლამ აჩვენა, რომ ორჰან ფამუქი თურქულ ლიტერატურაში ეპოქალურ მოვლენად და თურქული ლიტერატურის მოდერნიზების კატალიზატორადაა აღიარებული. თურქული პროზა მან გლობალურ ლიტერატურულ კონტექსტში წარმოაჩინა. აქედან გამომდინარე, მისით ქართველი მკითხველის გატაცება არც მოდურია და არც ნობელის პრემიით განპირობებული ტენდენცია. იგი ღრმად ფესვგადგმული კულტურულ-ისტორიული და ლიტერატურული პროცესების შედეგია. მისი ტექსტები ერთგვარი „ემოციური ხიდი“ როლს ასრულებენ ქართულ კულტურასთან მიმართებით.

სტატიაში დასახელებულ ავტორთა შეფასებები ეხება არა მარტო ო. ფამუქის მხატვრული პროზის ქართულ თარგმანებს, არამედ მთელ ლიტერატურულ ეკოსისტემას – თარგმნის პოლიტიკას, კულტურულ ინიციატივებსა და იმ საერთო გარემოს, რომელიც განსაზღვრავს, თუ როგორ შემოდის მსოფლიო ლიტერატურა ქართულ კულტურულ სივრცეში. ორჰან ფამუქის მაგალითი ნათლად აჩვენებს, რომ, მიუხედავად სირთულეებისა, საქართველოს აქვს პოტენციალი, აქტიურად ჩაერთოს თანამედროვე ლიტერატურულ პროცესებში, რასაც ადასტურებს ის მრავალრიცხოვანი

კვლევები, რომელთა მიხედვითაც ო. ფამუქი კულტურათაშორისი დიალოგის ერთ-ერთი საინტერესო, გამორჩეული მწერალია.

ორჰან ფამუქის შემოქმედება, როგორც ქართულმა კრიტიკამ აჩვენა, არა მხოლოდ ლიტერატურული, არამედ ფილოსოფიურ-ცივილიზაციური დიალოგის ფორმაა, სადაც აღმოსავლეთი და დასავლეთი თანაარსებობენ ჰუმანისტური სამყაროს საერთო სივრცეში.

საკვანძო სიტყვები: ორჰან ფამუქი, პოსტმოდერნიზმი, თურქულ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობები, თარგმანი, რეცეფცია.

ABSTRACT

The present article examines the reception of the fiction of the Turkish Nobel Prize-winning author Orhan Pamuk within the Georgian literary context. The study aims to demonstrate how Pamuk's texts—marked by a distinctive postmodernist vision—have been perceived by Georgian scholars, translators, and readers passionate about literature. The analysis is based on the extensive material that has been published in the Georgian literary field over many years.

An examination of the available materials shows that Orhan Pamuk is widely recognized in Turkish literature as an epochal figure and as a catalyst for its modernization. Through his work, Turkish prose gained greater visibility within the context of global literary processes. Therefore, the Georgian readership's interest in Pamuk's works is neither a matter of literary fashion nor a tendency driven solely by the Nobel Prize; rather, it stems from long-established cultural, historical, and literary processes. His texts thus act as an “emotional bridge” in relation to Georgian culture.

The evaluations presented by the authors discussed in the article address not only the Georgian translations of Orhan Pamuk's fiction, but also the wider literary ecosystem: translation policy, cultural initiatives, and the overall environment that determines the ways in which world literature becomes integrated into the Georgian cultural context. The example of Orhan Pamuk clearly demonstrates that, despite certain challenges, Georgia has the capacity to engage actively in contemporary literary processes. This is evidenced by numerous studies that regard Pamuk as a distinguished and influential figure fostering intercultural dialogue.

As demonstrated by Georgian literary criticism, Orhan Pamuk's oeuvre constitutes not merely a literary undertaking but also a mode of philosophical and civilizational dialogue—a discursive space wherein East and West coexist and interact within a shared humanistic framework.

Keywords: Orhan Pamuk, postmodernism, Turkish–Georgian literary relations, translation, reception.

შესავალი

თურქული პოსტმოდერნისტული ლიტერატურის ერთ-ერთი გამორჩეული რომანისტი ორჰან ფამუქი სალიტერატურო კრიტიკაში ცნობილია, როგორც აღმოსავლურ ფესვებზე ამოზრდილი და დასავლური მსოფლხედვის მქონე ის მწერალი, რომელმაც შეძლო „აღმოსავლური კულტურისა და დასავლური ესთეტიკის სინთეზის“ საფუძველზე შექმნილი თავისი მხატვრული სამყარო მთელი მსოფლიოს ინტერესის საგნად ექცია. მის ნაწარმოებებში სხვადასხვა ეროვნებისა და აღმსარებლობის მკითხველი ეძებს თავის პასუხებს იდენტობის, კულტურული და ისტორიული მეხსიერების, ტრადიციებისა და თანამედროვე გამოწვევების შესახებ. ამიტომაც იგი პოპულარული როგორც საკუთარ სამშობლოში, ისე მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოშიც.

ორჰან ფამუქის ნაწარმოებები სამოცზე მეტ ენაზეა თარგმნილი. მისი შემოქმედებისადმი ინტერესს ისიც განაპირობებს, რომ მას მიღებული აქვს წამყვანი თურქული და საერთაშორისო ჯილდოები, ნობელის პრემიის ჩათვლით.

მისი რომანები თარგმნა და დაიბეჭდა ისეთ ცნობილ გამომცემლობებში, როგორებიცაა: „დიოგენე“, „ინტელექტი“, „წიგნები ბათუმში“ და სხვ. მისმა რომანებმა: „წყვიდი და სინათლე“, „ჩუმი სახლი“, „თეთრი კოშკი“, „ჯედეტ ბეი და მისი ვაჟები“, „შავი წიგნი“, „ახალი ცხოვრება“, „მე მქვია წითელი“, „თოვლი“, „უმანკობის მუზეუმი“ და სხვა ქართველი მკითხველის დიდი და ინტერესება გამოიწვია, რაც მკაფიოდ აისახა როგორც ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში, ისე, ზოგადად, ქართულ ინტერნეტსივრცეში.

სტატიაში შევეცადეთ წარმოგვეჩინა, თუ როგორ იქნა აღქმული თურქი მწერლის ტექსტები ქართველ მკვლევართა და მთარგმნელთა მიერ. ანალიზის საფუძველს წარმოადგენს ის მრავალრიცხოვანი მასალა, რომელიც წლების განმავლობაში ქვეყნდება ქართულ სალიტერატურო სივრცეში.

კვლევის მეთოდები

წარმოდგენილი ნაშრომი ემყარება აღწერით, შედარებით-შეპირისპირებით, ტიპოლოგიურ, ანალიზის, სინთეზის, ინტერ-ტექსტუალური მიდგომებისა და კონცეფციების თეორიული ანალიზის მეთოდებს.

მსჯელობა

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ორჰან ფამუქის მხატვრული შემოქმედებით ერთნაირად დაინტერესდა ქართველი ლიტერატურათმცოდნეები და, ზოგადად, ლიტერატურის მოყვარული ადამიანები, რომელთა მონოგრაფიებში, სტატიებსა და გამოხმაურებებში სხვადასხვა ასპექტითაა დანახული და შეფასებული მწერლის მხატვრული პროზა. ამ თვალსაზრისით, ყურადღებას იმსახურებს რ. ხომერიკის, ს. ალთუნის, თ. ფარულავას, ა. ნიკოლეიშვილის, ე. ჯაველიძის, შ. მახაჭაძის, ი. ტაველიძის, მ. გაფრინდაშვილის, ლ. ჩლაიძის, ნ. ჯანაშიას, თ. ალფენიძის, ქ. ტომარაძის, თ. კახიძის, ლ. ლლონტის, მ. ხარბედიას, ი. ახვლედიანის, რ. ჯაიანის, გ. ლობჟანიძისა და სხვა ავტორთა ნააზრევი.

ორჰან ფამუქის რომანების თემატიკასა და სტრუქტურაზე სადოქტორო ნაშრომი მოამზადა **თამარ ალფენიძემ**. „თანამედროვე თურქული რომანის ქართული თარგმანების ძირითადი პრობლემები მთარგმნელობითი თეორიის ფონზე“ იკვლია ეკატერინე ახლედიაძე; მისი პროზის ინტერტექსტულობის ასპექტები გაანალიზა ელენე ჯაველიძემ; რომანები: „მე წითელი მქვია“ და „წითური ქალი“ ინტერტექსტულობის ტიპოლოგიისა და ფუნქციური ანალიზის კუთხით შეისწავლა მაკა სუსარეიშვილმა, ხოლო აღმოსავლეთ-დასავლეთის ურთიერთობის პრობლემა ელიფ შაფაქისა და ორჰან ფამუქის პროზის მაგალითზე მკაფიოდ წარმოაჩინა შორენა მახაჭაძემ; რელიგიური თემები, რიტუალები და ისლამური ტრადიციები თუ როგორაა გადმოტანილი ორჰან ფამუქის რომანების ქართულ თარგმანებში, იკვლია ირმა ახვლედიანი. რომანების სტილისტიკური და სემანტიკური ანალიზი შემოგვთავაზეს თინათინ კახიძემ, ლანა ლლონტმა და სხვ.

ქართულ ენაზე თურქული პოსტმოდერნისტული ლიტერატურის თარგმანის პირველი სიღრმისეული მეცნიერული ანალიზი ეკუთვნის **რუსუდან ხომერიკს**, რომელმაც 2019 წელს დაიცვა დისერტაცია თემაზე: „პოსტმოდერნისტული ტექსტის თარგმნის პრობლემები (ორჰან ფამუქის რომანების „მე წითელი მქვია“ და „შავი წიგნის“ ქართული თარგმანების მიხედვით)“. ნაშრომში ნათლად და მკაფიოდაა წარმოჩენილი, რადენ რთულია ორჰან ფამუქის პოსტმოდერნისტული რომანების ქართულად თარგმნა, რაც, როგორც მკვლევარი მიუთითებს, განპირობებულია პოსტმოდერნიზმისთვის დამახასიათებელი ინტერტექსტუალური, პარატექსტუალური, მეტატექსტუალური, ჰიპერტექსტუალური და არქიტექსტუალური ელემენტების გადმოტანის სირთულეებით.

ნაშრომი მეცნიერულად ასაბუთებს, რომ თურქული პოსტმოდერნისტული ტექსტების ქართულად თარგმნისას გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება თარგმნის ადეკვატურობის პრინციპის დაცვას, რაც, რა თქმა უნდა, გულისხმობს ორიგინალი ტექსტის შინაარსობრივი და სტილისტური მახასიათებლების შენარჩუნებას — ეროვნული კოლორიტის, კულტურული კოდის, ალუზიებისა და ლიტერატურული ინტერტექსტების ზუსტ გადმოტანას ქართულ ენაში, რაც მთარგმნელის მხრიდან მოითხოვს როგორც ენების ღრმა ცოდნას, ისე კულტუროლოგიურ და ლიტერატურათმცოდნეობით კომპეტენციებსაც.

რ. ხომერიკის კვლევით დასტურდება, რომ მთარგმნელებმა - ლ. ჩლაიძემ და ნ. ჯანაშიამ თარგმნის ადეკვატურობის პრინციპის გამოყენებით, სარკისებური თარგმანის, კალკირებისა და კომენტირების მეთოდებით შეუნარჩუნეს ტექსტებს შინაარსობრივი და სტილისტური იდენტურობა, რამაც განაპირობა შედეგად მიგველო ორიგინალის ტოლფასი მხატვრული თარგმანები. ლ. ჩლაიძისა და ნ. ჯანაშიას მიერ შესრულებული ორჰან ფამუქის რომანების ქართული თარგმანები წარმოაჩენს მთარგმნელთა სიღრმისეულ ცოდნას ენებისას, კულტურათაშორისი დიალოგის მაღალ ხარისხს, მათ მიერ გამოყენებული სტრატეგიების ეფექტურობას.

რიტა ჯაიანიც თავის სტატიაში – „ლიტერატურული თარგმანის ტენდენციებისთვის“ თურქული ლიტერატურით ქართველთა

დაინტერესებას ქართველ მთარგმნელთა ღრმა პროფესიონალიზმით ხსნის. ავტორი სტატიაში თარგმანებს ახასიათებს როგორც ხალხთა შორის კომუნიკაციის ერთ-ერთ ფორმას, რაც განპირობებულია სოციალური, ეკონომიკური, რელიგიური თუ კულტურათშორისი ინტერესებით. შორეული წარსულიდან მოყოლებული, ჩვენი ქართველი წინაპრები სწორედ ამის გათვალისწინებით არჩევდნენ სათარგმნელ თხზულებებს, რომლებშიც „ხედავდნენ და პოულობდნენ პასუხს მათთვის საჭირობოროტო და სასიცოცხლო საკითხებზე“ (კეკელიძე 1979: 19). ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება არ გავიხსენოთ ი. ჭავჭავაძის წერილი: „ორიოდე სიტყვა თავად რევაზ შალვას ძის კოზლოვიდან „შემლილის“ თარგმანზედა“, რომელშიც ილიამ რ. ერისთავი სწორედ იმის გამო გააკრიტიკა, რომ მის მიერ შერჩეული ნაწარმოები არც თემის აქტუალობით გამოირჩეოდა და არც თარგმანის ხარისხით.

ამ მხრივ, სულ სხვა ვითარებაა დღეს. უნდა ვაღიაროთ, რომ სწორედ ქართველ მთარგმნელთა დიდი დამსახურებაა ორჯან ფამუქის შემოქმედებით ქართველი მკითხველის ამგვარი დაინტერესება.

ამაზე მეტყველებს რ. ჯაიანის ზემოხსენებულ სტატიაში ავტორის დაკვირვება იმაზე, რომ ბოლო წლებში ლიტერატურულ კონკურსზე „საბა“ წარდგენილ წიგნთა რაოდენობა გაიზარდა თარგმნილი ლიტერატურის ხარჯზე. ამის მაგალითად ასახელებს ორჯან ფამუქის შემოქმედებას, რასაც ქართველი მთარგმნელების დამსახურებად მიიჩნევს. მკვლევრის აზრით, თურქული ლიტერატურით, კერძოდ, ო. ფამუქით ქართველთა ამგვარი დაინტერესება განპირობებული უნდა იყოს ქართულ და თურქულ კულტურებს შორის მსგავსებით. გარდა ამისა, საქართველოსა და თურქეთის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიით, რამაც გარკვეული კვალი დატოვა ქართულ კულტურასა და, ზოგადად, ქართველი ხალხის ცნობიერებაში.

ორჯან ფამუქის მხატვრული პროზის შესახებ მნიშვნელოვანი კვლევა შემოგვთავაზა **სუდან ალთუნმა** თავისი სადისერტაციო ნაშრომით – „მეოცე საუკუნის თურქულ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობები და აჰმეთ მითვათ ეფენდის შემოქმედება“. მკვლევარი, მიმდინარე ქართულ-თურქულ ურთიერთობებზე მსჯელობისას, თურქეთში პოსტმოდერნისტული ლიტერატურის განვითარება-გამდიდრებას სრულიად სამართლიანად უკავშირებს ოღუზ ათაისა და ორჯან ფამუქის სახელებს. ს. ალთუნიც, სხვების მსგავსად, თურქული პოსტმოდერნისტული ლიტერატურის წინამძღოლად ორჯან ფამუქს მიიჩნევს, რომელიც აერთიანებს ადმოსავლურ და დასავლურ კულტურულ პარადიგმებს. კვლევა იმ მხრივაც იპყრობს მკითხველის ყურადღებას, რომ მასში წარმოჩენილია სხვადასხვა ავტორთა მიერ ორჯან ფამუქის შემოქმედების განსხვავებული ასპექტები, რაც მთლიანობაში ქმნის მწერლის, როგორც ლიტერატურული ფენომენის კომპლექსურ პორტრეტს.

თურქული ლიტერატურის მკვლევარი და ცნობილი მთარგმნელი თამარ ალფენიძე შენიშნავს, რომ ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობასა და კრიტიკაში თანამედროვე თურქულ ლიტერატურაზე კრიტიკული წერილები თითქმის არ არსებობს. ეს მაშინ, როცა ლიტერატურის კრიტიკოსისთვის ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს, თუ როგორ, რა

თავისებურებებით წარმოჩინდა თურქულ ლიტერატურაში მსოფლიო ლიტერატურის განვითარების საფეხურები, რასაც თურქული საზოგადოების ეროვნული წარსულის გაგებისთვის ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს (ალფენიძე 2006: 12).

ს. ალთუნი იმეორებს მ. გაფრინდაშვილის მოსაზრებას იმის თაობაზე, რომ ორჰან ფამუქის რომანების მთავარი მახასიათებელი აღმოსავლურ-დასავლური სამყაროს შეხვედრაა და „მისი პოსტმოდერნისტული რომანის ლაიტმოტივი – ევროპულობისაკენ სწრაფვა და გულისწყვეტა იმაზე, თუ დღემდე რატომ ვერ გახდნენ თურქები ევროპელები“ (გაფრინდაშვილი 2017: 1).

როგორც ორჰან ფამუქის მხატვრული პროზიდან ჩანს, მწერლის ხედვა ამ ორ სამყაროს შორის გადაულახავ უფსკრულს კი არა, რადიკალური სხვადასხვაობის მიუხედავად, შეხების წერტილების მოძებნას გულისხმობს, რაზეც მეტყველებს ს. ალთუნის კვლევაში საგანგებოდ ხაზგასმული **ნინო ვახანია**ს შეხედულება იმის თაობაზე, რომ ო. ფამუქი თავის ნაწარმოებში – „თეთრი ციხესიმაგრე“ რადიკალურად კი არ მიჯნავს აღმოსავლეთსა და დასავლეთს ერთმანეთისაგან, არამედ ახმოვანებს ერთიანობაში მათი აღქმის იდეას. ამასთან დაკავშირებით, ნ. ვახანია ეთანხმება მწერლის პოზიციას, რომ ღმერთმა ეს მრავალფეროვანი ქვეყანა საცხოვრებლად მისცა ადამის მოდგმას, მიუხედავად მათი განსხვავებულობისა. მისი აზრით, „ნებისმიერი მცდელობა კაცობრიობის გაყოფა-დაყოფისა კანის ფერის, რელიგიური აღმსარებლობისა, ეროვნული თუ სხვა ნიშნით, ხელოვნურია და საბოლოო ჯამში – დამღუპველი ... აღმოსავლეთი აღმოსავლეთია და დასავლეთი – დასავლეთი და ისინი აუცილებლად უნდა შეხვდნენ, საკუთარი სპეციფიკის, განსაკუთრებულობის შენარჩუნებით“ (ვახანია 2008: 5).

როგორც ვხედავთ, ნ. ვახანია ორჰან ფამუქს წარმოაჩენს კულტურათაშორისი რეფლექსიის ავტორად, რომელსაც კაცობრიობის მრავალფეროვნება არ ესახება ადამიანების ურთიერთობის ხელშემშლელ ფაქტორად.

მალხაზ ხარბედიას თქმით, ქართული აღმოსავლეთმცოდნეობა დროულად გამოეხმაურა ო. ფამუქის გამოჩენას ქართულ ლიტერატურულ სივრცეში, რასაც ადასტურებს ისეთი თურქოლოგების ნაშრომები, როგორებიც არიან: თ. ალფენიძე, ქ. ტომარაძე, ნ. ჯანაშია და ლ. ჩლაიძე. თუმცა იგი გაკვირვებას გამოხატავს იმის გამო, რომ ქართველმა მთარგმნელებმა, რატომღაც, ორჰან ფამუქის მეორეხარისხოვანი ნაწარმოებები – „ორმაგი სახე“, „თეთრი ციხესიმაგრე“, ჯევედეთ ბეი და მისი ვაჟიშვილები“ – აირჩიეს სათარგმნელად, რომლებიც, მკვლევრის ეს ტექსტები, „არ იყო ამ მწერლის საუკეთესო ნაწარმოებები“ (ხარბედია 2010).

მ. ხარბედია საქებარ სიტყვებს არ იშურებს ორან ფამუქის ნაწარმოებზე „მე წითელი მქვია“, რომელშიც ავტორი აშუქებს ისეთ პრობლემებს, რომლებიც საქართველოსთვისაც მტკივნეულია. მაგალითად ასახელებს დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის ურთიერთობის ურთულეს პრობლემას, რომელიც ძალზე ორიგინალურადაა განხილული მწერლის მიერ. „ავტორი ფაქიზი შტრიხებით წარმოაჩენს აღმოსავლელი კაცის

ქცევა როგორ აღიქმება დასავლელის თვალით. „მალიან იშვიათად მეგულება მსოფლიო ლიტერატურაში ამ ტიპის ნაწარმოები, რომელიც ამ პრობლემას ამ სიღრმით განიხილავს“ (იქვე). „მე წითელი მქვია“ მკვლევრის ყურადღებას იპყრობს ენობრივი თვალსაზრისითაც და საკუთარი შეხედულების დასასაბუთებლად შედარებისთვის იხმობს ჭ. ამირეჯიბის „დათა თუთაშხიას“, რომლის პერსონაჟები ხასიათდებიან მეტყველების თავისებური მანერით – კოლორიტული მეტყველებით, რისი გადატანა სხვა ენაზე ურთულესი მოვლენაა. მკვლევარი დადებითად აფასებს ფამუქის „მე წითელი მქვიას“ პერსონაჟების მეტყველების თავისებურებების გათვალისწინებას და ქართულ თარგმანში მის ადეკვატურად გადმოტანას, რასაც ლ. ჩლაიძის დამსახურებად მიიჩნევს.

მ. ხარბედიამ ო. ფამუქის გამოჩენას თურქულ ლიტერატურაში უწოდა ეპოქალური მოვლენა, თურქული ლიტერატურის მოდერნიზაციის კატალიზატორი, რომელმაც თურქული პროზა წარმოაჩინა გლობარულ ლიტერატურულ კონტექსტში.

საბოლოოდ, მ. ხარბედიას შეფასება ორჰან ფამუქზე არ შემოიფარგლება მხოლოდ ერთი კონკრეტული მწერლის მაგალითით. ეს არის კომენტარი მთელ ლიტერატურულ ეკოსისტემაზე – თარგმნის პოლიტიკაზე, კულტურულ ინიციატივებზე და იმ საერთო გარემოზე, რომელიც განსაზღვრავს, თუ როგორ შედის მსოფლიო ლიტერატურა ქართულ კულტურულ სივრცეში. ო. ფამუქის მაგალითი ნათლად აჩვენებს, რომ, მიუხედავად სირთულეებისა, საქართველოს აქვს პოტენციალი, აქტიურად ჩაერთოს თანამედროვე ლიტერატურულ პროცესებში, რასაც ადასტურებს ის მრავალრიცხოვანი კვლევები, რომელთა მიხედვითაც ორჰან ფამუქი კულტურათაშორისი დიალოგის ერთ-ერთი საინტერესო, გამორჩეული მწერალია.

გიგა ზედანია და **ირმა ტაველიძე** მიიჩნევენ, რომ ორჰან ფამუქი თავისი თემატიკით (ქალაქი, ტრადიციებისა და მოდერნისტული ტენდენციების დაპირისპირება, რომელიც თითქმის ერთნაირი სიმწვავეთ ვლინდება ორივე კულტურაში) ქართველი მკითხველისთვის განსაკუთრებულად ახლობელია. ამას ადასტურებს ი. ტაველიძის სიტყვებიც მწერალზე, რომ იგი „ჩვენი ბიჭია“, რაც ამავდროულად წარმოაჩენს, რომ ორჰან ფამუქით ქართველი მკითხველის გატაცება არც მოდურია და არც ნობელის პრემიით განპირობებული ტენდენცია; იგი ღრმად ფესვგადგმული კულტურულ-ისტორიული და ლიტერატურული პროცესების შედეგია. მისი ტექსტები ერთგვარი „ემოციური ხიდის“ როლს ასრულებენ ქართულ კულტურასთან.

შორენა მახაჭაძის კვლევაში – „აღმოსავლეთ-დასავლეთის ურთიერთობის პრობლემა ელიფ შაფაქისა და ორჰან ფამუქის პროზაში“ – ამ ორი მწერლის შემოქმედების მაგალითზე გაანალიზებულია გლობალიზაციის, საინფორმაციო-კომუნიკაციური რევოლუციის ეპოქაში აღმოსავლურ-დასავლურ კულტურათა შორის დიალოგის პრობლემა. ზოგადად, უნდა ითქვას, რომ აღმოსავლურ-დასავლურად კულტურების დაყოფა არ ახალია, მას დიდი ხნის ისტორია აქვს, რაც განპირობებულია სამყაროს შემეცნების განსხვავებული მეთოდებით, აღმსარებლობითა და ტრადიციებით, საზოგადოებრივ-ეკონომიკური, პოლიტიკური სტრუქტურებით.

კვლევაში სწორედ ამ განსხვავების ფონზეა ნათლად წარმოჩენილი, რომ, გლობალიზაციისა და მულტიკულტურული გარემოს ზრდის მიუხედავად, კულტურათა დაპირისპირება და განსხვავებები კვლავ მნიშვნელოვან ფაქტორებად რჩება. „აღმოსავლეთი აღმოსავლეთია და დასავლეთი – დასავლეთი და ისინი ვერასოდეს გაუგებენ ერთმანეთს“, – რადიარდ კიპლინგის ამ მოსაზრებას, როგორც მკვლევარი შენიშნავს, ორჰან ფამუქი სავსებით იზიარებს და თავის მხრივ უმატებს, რომ „ერთიც ალაჰისაა და მეორეც“ (ფამუქი 2014: 178).

შ. მახაჭაძის დაკვირვებით, მიუხედავად იმისა, რომ ორივე მწერალი საფუძვლიანად იცნობს აღმოსავლურ და დასავლურ სამყაროს, მათი მიდგომა აღნიშნული პრობლემის მიმართ მაინც განსხვავებულია. ე. შაფაქი აღმოსავლელი ემიგრანტის თვალთ, ფემინისტურად ხატავს დასავლეთსა და აღმოსავლეთს, გარედან აღიქვამს, ფამუქი კი – „მიგჩაბრუნებული მზერით“, ისტორიულ ფესვებზე დაყრდნობით, სტამბოლის სევდასა და აღმოსავლეთის განუმეორებლობას აჩვენებს (მახაჭაძე 2024: 384).

ელიფ შაფაქისა და ორჰან ფამუქის პროზის შედარებითი ანალიზის კვლევამ შ. მახაჭაძე მიიყვანა იმ დასკვნამდე, რომ „გლობალიზაციის პროცესში, მულტიკულტურული, მულტილინგვისტური და ციფრული გარემოს პირობებში ადამიანები, ერთი მხრივ, ცდილობენ იდენტობის შენარჩუნებას და, მეორე მხრივ, პრაქტიკულად სწავლობენ და ითავისებენ კულტურებს შორის დიალოგის, უცხო კულტურისადმი ტოლერანტული დამოკიდებულების აუცილებლობას, ხვდებიან, რომ სხვა კულტურის მიღება მისი გაგების გარეშე წარმოუდგენელია“ (მახაჭაძე 2024: 380). ამასთან დაკავშირებით, გასაზიარებელია შ. მახაჭაძის შეხედულება იმის თაობაზე, რომ ქართველთა დიდი ინტერესი ორჰან ფამუქის შემოქმედებისადმი განპირობებულია თურქი და ქართველი მკითხველების საერთო ინტერესებით, რაც გამოიხატება იმით, რომ ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინზე მდგარ ორივე ქვეყანას აკვარგანი წარსული და ტრადიციები აკავშირებს. უნდა ითქვას, რომ არც დასავლური ცივილიზაციისაკენ სწრაფვა და ევროკავშირში გაერთიანების სურვილი, არც იდენტობის დაკარგვა-გაუცხოების შიშით გამოწვეული ემოციებია მათთვის უცხო. ო. ფამუქი სწორედ ამ პრობლემებს აშუქებს თავის პოსტმოდერნისტულ ნაწარმოებებში, რომელთა პერსონაჟებისთვის ორგანულია გაორება, შინაგანი წინააღმდეგობანი. მწერლის აზრით, უცხო კულტურაში მოხვედრილი ადამიანი რომ არ გაუცხოვდეს, როგორღაც უნდა იპოვოს შეხების წერტილები, თუმცა ეს არ ნიშნავს უარის თქმას საკუთარ კულტურაზე. აღმოსავლეთის შეტრიალება რომ არ არის საჭირო, ეს კარგად ჩანს მის ნაწარმოებში „მე წითელი მქვია“. ორჰან ფამუქისთვის მიუღებელია „სხვის უნიჭო ასლად ყოფნა“, ვინაიდან იგი არ ესახება პრობლემის მოგვარების გზად, პირიქით, მისი აზრით, ეს უფრო ამძაფრებს თვითგამორკვევის კრიზისს, გაორებას და ააქტიურებს მტრულ განწყობილებებს (ფამუქი 2013: 2-3). ო. ფამუქი თავისი ნაწარმოებებით გვიჩვენებს, რომ შესაძლებელია აღმოსავლურ კულტურაზე აღზრდილმა ადამიანმა დასავლური კულტურაც მიიღოს ისე, რომ საკუთარი იდენტობა არ დაკარგოს.

მაკა სუსარეიშვილის სადისერტაცია ნაშრომში – პოსტმოდერნისტული ტენდენციები ორჰან ფამუქის რომანებში („მე წითელი მქვია“ და „წითური ქალი“) – მკაფიოდაა წარმოჩენილი თურქული იდენტობის განმსაზღვრელი აღმოსავლური და დასავლური კულტურების ბინარული ოპოზიციის მხატვრული ვერბალიზება. „მე წითელი მქვია“ და „წითური ქალი“ ინტერტექსტუალობის ტიპოლოგიისა და ფუნქციური ანალიზის კუთხით პირველად სწორედ მ. სუსარეიშვილმა იკვლია. მისი აზრით, დასახელებულ რომანებში მკაფიოდ გამოვლინდა მწერლის პოსტმოდერნისტული ხელწერა. ორჰან ფამუქისთვის, მისივე თქმით, დამახასიათებელია სტრუქტურალისტურ და ფროიდის პრინციპებზე დაყრდნობით ანტისტრუქტურის შექმნა, პლურალიზმის, ცვალებადობის პრინციპების გათვალისწინებით დეიდეოლოგიზაციის, ანტიტოტალიტარიზმის ტენდენციების მხატვრული ვერბალიზება (სუსარეიშვილი 2023: 185). მკვლევარი ყურადღებას ამახვილებს რომანებში წარმოდგენილ ექსპლიციტურ (ღია მითითებები სხვადასხვა ტექსტსა და ავტორზე) და იმპლიციტურ (ირიბი მითითებები/ალუზიები) მითითებებზე. ამ მხრივ, მწერალი ასახელებს როგორც აღმოსავლელ, ისე დასავლელ მწერლებს: სოფოკლეს, უმბერტო ეკოს, ფირდოუსს, ნიჰამი განჯელს, დოსტოვესკის, ედგარ ალან პოსა და სხვ.

მ. სუსარეიშვილის თქმით, ორჰან ფამუქი თავის პროზაში იყენებს პასტიშს (ერთი ტექსტის (ჰიპოტექსტის) იმიტაციისა და ტრანსფორმაციის შედეგად მიღებული ახალი ტექსტი – ჰიპერტექსტი). როგორც მკვლევარი მიუთითებს, ო. ფამუქის რომანებში გვაქვს ისეთი რეფერენციები, რომლებიც მიემართება სახვით ხელოვნებას, ფერწერას, კინოხელოვნებას. მათში შერწყმულია ინტერტექსტუალური და ინტერმედიალური რეფერენციები, რაც ქმნის მწერლის პოსტმოდერნისტულ ხელწერას.

თამთა ფარულავას სტატიაში „ინტერტექსტუალური თამაშები – ორჰან ფამუქის „მე წითელი მქვია“ განხილულია ორჰან ფამუქის „მე წითელი მქვია“ და ნიჰამი განჯელის თხზულების – „ხოსროვი და შირინი“ ტექსტთა შორის ნათასაობისა და დიალოგის საკითხი

როგორც წერილის ავტორი შენიშნავს, სპარსული კლასიკური ლიტერატურაც და მისი გმირები პოსტმოდერნისტული „სამოსით“ შემოდიან ო. ფამუქის რომანში. მასში მწერალი აცოცხლებს სპარსული ლიტერატურის პასაჟებს, პერსონაჟებს, სპარსული კულტურის მოღვაწეთა სახეებს, ისტორიულ რეალიებს. მწერალი ამით არ კმაყოფილდება; მისი რომანის მოზაიკაში ჩნდება „შაჰნამე“, „ვისრამიანი“, იოსების ბიბლიური ამბავი, რაც წერილის ავტორს ახსენებს როლან ბარტის გამონათქვამს: „ტექსტი ციტატებისგანაა მოქსოვილი და ათასობით კულტურულ პირველწყაროზე მიგვითითებს“ (ბარტი 2002: 55). რომანის ეს ინტერტექსტუალობა მკითხველს მკაფიო წარმოდგენას უქმნის ავტორის შემოქმედებით სტილზე. ტყუილად კი არ შეადარა თ. ფარულავამ ო. ფამუქის რომანი „მე წითელი მქვია“ აისბერგს, ყინულის ლოდს, რომლის მხოლოდ ერთი მცირე ნაწილი ჩანს, უმეტესი ნაწილი კი წყლითაა დაფარული, ანუ ეხმიანება ჰემინგუეის, რომლის მიხედვითაც, ყოველი უბრალო მოთხრობა მარტო იმას კი არ ეყრდნობა, რაც გარედან ჩანს, არამედ იმას, რაც მის

სიღრმეშია დაფარული, ანუ შესწავლილი მასალის მოცულობას“ (Markec 1982: 263). რომანის „მე წითელი მქვია“ სტრუქტურული და სიუჟეტური პოეტიკის თავისებურებანი მრავალსახოვან ოსმალურ კულტურას ეყრდნობა. იგი „თანადროული თურქული საზოგადოების კოლექტიურ მეხსიერებასაც მიემართება... უფრო ორი (და მეტი) კულტურის დიალოგია – ბახტინისეული პოლიფონიაა (ფარულავა 2013: 97).

მკვლევრები: **ნაზი ხელაია** და **თენგიზ გუმბერიძე** სტატიაში – „ქართველები და კავკასიის ხალხები ორჰან ფამუქის რომანში „მე წითელი მქვია“ – აღნიშნავენ, რომ, მიუხედავად რომანის მთავარი მამოძრავებელი ღერძისა, რაც აზიური და ევროპული კულტურის დაპირისპირება-კონფლიქტის წარმოჩენაა, მასში ავტორს განსხვავებულ კონტექსტში ჰყავს მოხსენიებული ქართველები და კავკასიელები. როგორც წერილის ავტორები მიუთითებენ, ქართველები და კავკასიელები ო. ფამუქის რომანში „მე წითელი მქვია“ ფრაგმენტულად არიან წარმოჩენილნი; თუმცა მწერალი ზოგჯერ სიმპათიას გამოხატავს თბილისისა და მისი მცხოვრებლების მიმართ, რაზეც მიუთითებს „მხატვართუხუცესის სულიდან ამომსკდარი „ეჰ, თბილისი“ (ხელაია... 2013: 269), რაც იმას უნდა გულისხმობდეს, რომ ორჰან ფამუქს თბილისთან, როგორც ხელოვნების მოყვარე ქალაქთან, ხელოვნების მძაფრი შეგრძნება აკავშირებს, ზოგჯერ კი აფხაზებსა და მთელი კავკასიის ხალხებს უარყოფითად ახასიათებს, რასაც წერილის ავტორები თავისებურ გამართლებას უძებნიან. მათი აზრით, მიზეზი დევნილობაში უნდა ვეძიოთ, რადგან, სამწუხაროდ, დევნილობისა და გაუსაძლისი პირობების გამო ადამიანები ხშირად სხვათა წინაშე ვერ წარმოჩინდებიან თავიანთი ერებისადმი დამახასიათებელი საუკეთესო თვისებებით, რაც გარკვეულ გაღიზიანებასა და გულისწყრომას იწვევა აზორიგენებში და სწორედ ეს ვითარება გვიჩვენა მწერალმა თავის რომანში. ო. ფამუქი უკმაყოფილოა იმით, რომ სტამბოლს აფხაზები, ქართველები, ბოსნიელები... მოედვნენ და უმსგავსობაში ჩაითრიეს ქვეყანა, ყავახანებში „ზნედაცემული შფოთის თავები“ იკრიბებოდნენ და დილამდე ბილწის ტყვაობდნენ.

წერილის ავტორები ყურადღებას ამახვილებენ იმაზე, რომ პოსტმოდერნისტულ ნაწარმოებში მკითხველი პასიური არ არის, ისიც ნაწარმოების ერთ-ერთი ცოცხალი, აქტიური პერსონაჟია და მან უნდა იგრძნოს და გააანალიზოს პერსონაჟთა ნაზრევიც და ნამოქმედარიც.

ორჰან ფამუქის პოსტმოდერნისტულ პროზას რამდენიმე ნაშრომი მიუძღვნა ელენე ჯაველიძემ. მკვლევარი სტატიაში „ნარატიული სტრატეგიები ორჰან ფამუქის რომანის „მე წითელი მქვია“ განიხილავს დასახელებული რომანის ნარატიულ სტრატეგიებსა და პოსტმოდერნისტული ესთეტიკის თავისებურებებს. იგი მკაფიოდ წარმოაჩენს, რომ „მე წითელი მქვია“ არის „ფილიგრანულად სტილიზებული ნაზავი ისტორიული რომანის, დეტექტივის, სასიყვარულო სამკუთხედის, თეოლოგიურ და კულტურულ ასოციაციასთან თამაშის, ფილოსოფიური იგავისა და მისტიფიკაციის. მკვლევარი ყურადღებას უთმობს ო. ფამუქის მიერ გამოყენებული ექვრაზის ტექნიკას, რომელიც ქმნის ინტელექტუალური, ფილოსოფიური და თეოლოგიური დისკურსის შესაძლებლობას. რომანში მკვეთრად გამოხატული ორჰან ფამუქის

პოსტმოდერნისტული სტილისტიკა, ნაჩვენებია „მე“-ს იდენტიფიკაციის რღვევის პროცესი, მწერლის გარდასახვა საკუთარი ტექსტის პროტაგონისტად, რაც პოსტმოდერნისტული წერის მახასიათებელია (ჯაველიძე 2023).

სტატიაში – „ინტერტექსტუალობის საკითხი ორჰან ფამუქის რომანში „თოვლი“ – ელიზბარ ჯაველიძე აღნიშნავს, რომ „თოვლი“ რთული, პოლიფონიური, პოსტმოდერნისტული ტექსტია, იგი ერთდროულად პოლიტიკური, ფილოსოფიური, ინტერტექსტუალური და ესთეტიკური დრამაა. მწერლის პოეტიკა ემყარება პოსტმოდერნიზმის ძირითად პრინციპებს – ინტერტექსტუალობას, ავტორის გაუჩინარებას, თამაშს, მეტაფიქციას, ნარატივების პლურალიზმს, რომელშიც ტექსტი ტექსტზეა აგებული. სტატიის ავტორის დაკვირვებით, მწერალი ქმნის გაფართოებულ პოსტმოდერნისტულ ინტერტექსტუალურ ქსელს, რომელშიც ყოველი ეპიზოდი, სახე და სიმბოლო უკავშირდება როგორც აღმოსავლურ, ისე დასავლურ ლიტერატურულ ტრადიციებს – დაწყებული ზორხესიდან და კავკასიდან, დამთავრებული ტურგენევით, გოგოლით, მანით, კოლრიჯითა და სუფიური ტექსტებით. მასში რეალური და გამოგონილი, აწმყო და წარსული, გვერდიგვერდ არსებობენ.

მიუხედავად იმისა, რომ ორჰან ფამუქი „თოვლს“ არ თვლის პოლიტიკურად მოტივირებულ რომანად, ის მწერლის ერთადერთი პოლიტიკური რომანია, რომელზეც უდიდესი გავლენა მოუხდენია დოსტოევსკის რომანს „ემმაკნი“. მკვლევარი სტატიაში – „კავკასიური დრამა ორჰან ფამუქის „თოვლში“ – იმოწმებს თვითონ მწერლის სიტყვებს, რომ მას დოსტოევსკის დასახელებული რომანი „ყველა დროის უდიდეს პოლიტიკურ რომანად“ მიაჩნია (ფამუქი 2014: 236). ნაწარმოებში თურქეთის სოციალური კრიზისები კულტურულ-ფილოსოფიურ ფორმატით ცნაურდება. მწერალს მოქმედება შორეულ წარსულში გადააქვს. იგი ქმნის ისტორიას, რომელიც ძირითადად ვითარდება ყარსში. ნაწარმოებში ნაჩვენებია ყარსი კავკასიის ისტორიული, ეთნიკური და პოლიტიკური დამაბულობის კონდენსირებული მიკრომოდელია, სადაც მოღვაწეობენ სხვადასხვა პოლიტიკური და რელიგიური შეხედულებების მქონე დაჯგუფებები, რომელთაც თავიანთი ევროცენტრისტული და ანტიევროცენტრისტული პროგრამები აქვთ.

ე. ჯაველიძის დაკვირვებით, ო. ფამუქი ქმნის პოლიფონიურ ნარატივს, რომელიც ერთდროულად ასახავს და აკრიტიკებს კიდევ რელიგიურ და სეკულარულ იდეოლოგიებს.

ავთანდილ ნიკოლეიშვილის წერილში – „გრიგოლ რობაქიძის „ჩაკლული სული“ და ორჰან ფამუქის „თოვლი“ (მსოფლმხედველობრივი ურთიერთმიმართებანი)“ – სათანადო პარალელების მოხმობით წარმოჩენილია დასახელებულ ავტორთა მსოფლმხედველობრივ ურთიერთმიმართებათა საკითხი. ხსენებულ რომანებში პოლიტიკური თვალთახედვითა და ისტორიული სიმართლითაა ასახული ეპოქალური მოვლენები, რამაც ორივე მწერალი ემიგრაციაში გადახვეწა. საერთო ნიშან-თვისებები მათი რომანების მთავარ გმირებსაც აღმოაჩნდათ; ორივე ხელოვანია, კერძოდ, პოეტი, რომლებიც თავიანთი პოლიტიკური

შეხედულებების გამო ტოტალიტარული მმართველობის მსხვერპლნი ხდებიან და ვინაიდან მათ (კასა და თამაზს) საკუთარ ქვეყნებში ადამიანური ბედნიერების მოპოვება მირაჟად ესახებათ, ისინი ევროპას ეხიზნებიან იმ იმედით, რომ მხოლოდ ევროპულ ღირებულებებთან ზიარებით შეძლებენ სანუკვარი ოცნებების რეალურად განხორციელებას. ო. ფამუქის კა და გრ. რობაქიძის თამაზი სიყვარულშიც ერთნაირი ბედისანი აღმოჩნდნენ – ვერც ერთმა ვერ შეძლო საყვარელ ადამიანთან ოჯახის შექმნა.

გრ. რობაქიძისა და ო. ფამუქის რომანების მსოფლმხედველობრივ ურთიერთობათა წარმოჩენისას, ა. ნიკოლეიშვილი განსაკუთრებულად გამოყოფს რელიგიურ პრობლემას. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოსა და თურქეთს შორის, ამ თვალსაზრისით, რადიკალურად განსხვავებული ვითარება იყო, უნდა ითქვას, რომ ღვთაებრივი რწმენის მიმართ „ჩაკლული სულისა“ და „თოვლის“ ავტორებისთვის პრინციპულად მიუღებელია მათი ქვეყნების ხელისუფალთა მიერ სახელმწიფოებრივ დონეზე გატარებული რელიგიური პოლიტიკა. საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობითი პოლიტიკის ერთ-ერთი მიზანი იყო რელიგიის ოპიუმად გამოცხადება და ამ ნიადაგზე „სამყაროდან ღმერთის განდევნა“ (ნიკოლეიშვილი 2013: 269). ამ საკითხთან დაკავშირებით ო. ფამუქის პოზიცია მკვეთრი რადიკალიზმით არ ხასიათდება; როგორც მკვლევარი მიუთითებს, იგი „შინაგანად რამდენადმე წინააღმდეგობრივია და გაორებულიც“ (იქვე). ორჰან ფამუქი რელიგიურ პრობლემას უკავშირებს ევროპულ ღირებულებათა მიღება-არმიღებას, რაც ნათლად ჩანს ისლამისტებისა და ქემალისტების დახასიათებით. ერთისთვის დასავლური სამყარო სრულიად მიუღებელია, მეორისთვის კი სახელმწიფოებრივი განვითარების უმთავრეს მიზნად მიჩნეულია ევროპულ ღირებულებებთან ზიარება, დასავლურ ოჯახში თურქეთის მყარად დამკვიდრება და არა რელიგიური ცნებებისადმი ფანატიკური ერთგულება.

გრ. რობაქიძისა და ო. ფამუქის მიერ წარმოჩენილ მხატვრულ სამყაროთა არსებითი სხვადასხვაობის მიუხედავად, ა. ნიკოლეიშვილი სტატიაში ასკვნის, რომ საანალიზოდ აღებული რომანების მიხედვით, ეპოქალური სინამდვილის საჭირბოროტო პრობლემათა განსჯა-განალიზებისას, ორივე მწერლის მსოფლმხედველობაში აშკარად ვლინდება პრობლემათა ერთი ნაწილის მსგავსი მოქალაქეობრივი თვალთახედვით ანალიზისა და შეფასების ტენდენცია (იქვე).

ქართველ მკვლევართა ყურადღება მიიქცია ფერების ფუნქციამ ორჰან ფამუქის შემოქმედებაში. როგორც ცნობილია, მწერლისთვის უცხო არ არის ფერადი სათაურები. **ქეთევან ტომარაძე** 2008 წელს, თავის ნათარგმნ „თეთრი ციხესიმაგრის“ წინასიტყვაობაში წერს: „თვალშისაცემი გარემოებაა, რომ თავისი ნაწარმოებების სახელწოდებებს მწერალი ხშირად ფერთან აკავშირებს“ (ტომარაძე 2006: 6), რისი დასტურიცაა: „მე წითელი მქვია“, „შავი წიგნი“, „თეთრი ციხესიმაგრე“. მართალია, ისლამურ კულტურაში ბევრი სიმბოლო უკავშირდება ფერებს, მაგრამ დავიმოწმებთ რ. ხომერიკს, რომლის თქმითაც, მწერალი ფერებს ამ მნიშვნელობით არ იყენებს. ფერი მისთვის საშუალებაა გადმოცეს ის, რისი აღწერაც რთულია, კერძოდ, გრძნობები, სუნები, ქარი, სიცივე და სხვ. ანუ მწერალი ფერების საშუალებით

გადმოგვეცემს თავისი გმირების შეგრძნებებს (ხომერიკი 2019: 82). „თეთრი ციხესიმაგრის“ შესახებ ნ. ვახანია მიიჩნევს, რომ „თეთრი“ საკუთრივ ფერს კი არა, უფრო სპეტაკს, ხელუხლებელს, უმწიკლოს უნდა ნიშნავდეს. ამ რომანით ო. ფამუქმა „ქათქათა, სათუთი, საოცნებო ციხესიმაგრე აუგო სამყაროს ერთიანობის, ხალხთა მეგობრობის იდეას (ვახანია 2008). თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ მწერალმა ამ რომანს „დიოპიო“ უწოდა, რაც იტალიურად „წყვილს“ ნიშნავს, მაშინ გასაგები ხდება, რისი თქმაც უნდოდა მწერალს. ნ. ვახანიას აზრით, ფამუქი თეთრ ფერზე აპელირებით გვეუბნება: „ადმოსავლეთი და დასავლეთი ერთი ციხესიმაგრეა, მათი ცალ-ცალკე არსებობა შეუძლებელია“ (იქვე).

ქ. ტომარაძე ნაშრომში – „ორჰან ფამუქის რომანის „შავი წიგნის“ სათაურის გასააზრებლად“ – იკვლევს რომანის სახელწოდების სიმბოლიკას და ავტორისეულ ჩანაფიქრს. მკვლევრის აზრით, შავი ფერი ტექსტში ცენტრალური პოზიციით გამოირჩევა და ასოცირდება პერსონაჟ გალიბის თვითშემეცნების, დაკარგული მეუღლის ძიებისა და მეტაფიზიკური აღქმის პროცესთან. ქ. ტომარაძის თქმით, რომანი ფერთა, სიუჟეტური და სუფიზმის ელემენტების ინტეგრირებული სისტემით მკითხველს შემეცნებით და ესთეტიკურ გამოცდილებას სთავაზობს. ნაშრომი ასახავს ო. ფამუქის პოსტმოდერნისტულ სტრატეგიას, რომელშიც „შავი წიგნი“ არა მხოლოდ ამბავს, არამედ სიმბოლურად ადამიანის არსებობისა და ბედის პოტენციალს წარმოაჩენს.

სტატიაში – „ორჰან ფამუქის რომან „შავი წიგნის“ ესთეტიკური პარადიგმა“ – ელიზბარ ჯაველიძე „შავ წიგნს“ მეტაფიზიკურ რომანს უწოდებს, რომელშიც ნაჩვენებია წიგნის შექმნის ისტორია, ხელოვანის პოსტმოდერნისტულ ტიპოლოგიაში ხელოვანის ჩამოყალიბება.

მკვლევრის შეფასებით, „შავი წიგნი“ ორჰან ფამუქის ერთ-ერთი ყველაზე ინტერტექსტუალური ნაწარმოებია, ფაქტობრივად, ჰიპერტექსტია, რომელშიც, როგორც ავტორი წერს, „კლასიკური სუფიური ნაწარმოებების ნარატიული კოდები შეფარდებულია დასავლური რომანის თავისებურებებთან და თანამედროვე ხედვებთან“, რის შედეგადაც ტექსტი იქცევა მეტარომანად, რომელშიც „მხატვრული მოდელირების ობიექტი არა ცხოვრებაა, არამედ ტექსტების სივრცე“ (ჯაველიძე 2024: 115).

რომანში ნათლად ჩანს, რომ ორჰან ფამუქი „ადამიანის დეცენტრაციას ეწევა“, ანუ წარმოაჩენს არა იდეალიზებულ ადამიანს, არამედ მისი სულის ყველაზე დაფარულ ლაბირინთებს, ფიზიოლოგიურ სისუსტეებს. რომანში აგრეთვე მკაფიოდ ჩანს პოსტმოდერნიზმისთვის დამახასიათებელი პარადიგმისა და თამაშის პრინციპები.

როგორც მკვლევარი აღნიშნავს, „შავი წიგნი“ შეიძლება ჩაითვალოს „მეტაფიზიკურ დეტექტიურ ისტორიად, ეპისტემოლოგიურ ძიებაზე აგებულ ფილოსოფიურ ნაწარმოებად“ (იქვე: 116).

დასკვნა

ქართულ სალიტერატურო სივრცეში ორჰან ფამუქის მხატვრული პროზის რეცეფციამ აჩვენა, რომ ლიტერატურათმცოდნეთა მეცნიერული შეფასებები და ლიტერატურის მოყვარული მკითხველი საზოგადოების დიდი ნაწილის შთაბეჭდილებები არაერთგვაროვანია, მაგრამ საერთო

განწყობილება – პოზიტიური. მისი პოსტმოდერნისტული ნაწარმოებები მეტყველებენ ავტორის დიდ ინტელექტზე, ამოუწურავ მხატვრულ ფანტაზიასა და წარსულის ისტორიულ მეხსიერებაზე დაფუძნებული თავისი ერის ნათელ მომავალზე.

როგორც ქართველი მკითხველი აღნიშნავს, ორჰან ფამუქის წიგნებისათვის დამახასიათებელია ეროვნული თვითგამორკვევის კრიზისი გამოწვეული ევროპულ და ისლამურ ღირებულებათა შორის კონფლიქტით, რაც მათს გაორებას იწვევს, მაგრამ ამისდა მიუხედავად თვლიან, რომ ორჰან ფამუქს მოვლენების კომპლექსური განვითარების თვალსაზრისით, დამაინტრიგებელი სიუჟეტებითა და ხასიათთა სიღრმით ცოტა თუ მოეპოვება ბადალი მსოფლიო ლიტერატურაში. როგორც ჩანს, სწორედ ამან განაპირობა ქართველი მკითხველის დაინტერესება „ადმოსავლეთით ამოსული ახალი ვარსკვლავით“, როგორც უწოდებენ მას ამერიკის შეერთებულ შტატებში.

გამოყენებული ლიტერატურა

ალთუნი 2018: ალთუნი ს., მეოცე საუკუნის თურქულ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობები და აჰმეთ მითჰათ ეფენდის შემოქმედება. სადოქტორო დისერტაცია, ბათუმი.

ალფენიძე 2006: ალფენიძე თ., ორჰან ფამუქის „მავი წიგნის“ იდეურ-ესთეტიკური ანალიზი. ავტორეფერატი, თბილისი, <http://eprints.iliauni.edu.ge/7444/> დამოწმება: 14.02.2026.

ალფენიძე 2015: ალფენიძე თ., ფამუქის რომანების თემატური სისტემა, დისერტაცია, თსუ გამომცემლობა.

ახვლედიანი 2019: ახვლედიანი ე., რელიგიასთან დაკავშირებული ლექსიკის თარგმნის თავისებურებები (ორჰან ფამუქის რომანების ქართული თარგმანების მიხედვით). კულტურათაშორისი კომუნიკაციები, №31, თბილისი, (გვ. 36-41) https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/295460/1/Kulturatashorisi_Komunikaciebi_2019_N31.pdf დამოწმება: 14.02.2026.

ბარტი 2002: ბარტი რ., ავტორის სიკვდილი. ჟურნალი „სჯანი“, №3, საქართველის მეცნიერებათა აკადემია, შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, თბილისი

ბახტინი 2008: ბახტინი მ., კარნავალიზებული ლიტერატურა. ლიტერატურის თეორია, ლიტერატურის ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი.

გაფრინდაშვილი 2017: გაფრინდაშვილი მ., ორჰან ფამუქის რომანებში ადმოსავლურ-დასავლურ კულტურათა დიალოგი. თბილისი.

გაფრინდაშვილი 2017: გაფრინდაშვილი მ. „ლიტერატურა ჩაის თანხლებით“, <http://www.trt.net.tr/georgian/programebi/2017/01/09/literaturach-ais-t-anxlebit-02-2017> დამოწმება: 14.02.2026.

ვახანია 2008: ვახანია ნ., ორჰან ფამუქი „თეთრი ციხესიმაგრე“ ანუ ჩვენ ერთი დედა – მიწის შვილები ვართ, ჟურნალი „კულტურათაშორისი კომუნიკაციები“, №5, თბილისი. <https://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/collection/period/document/HASH01234516e5f4527111705a4c.1.1?p.s=AdvancedFieldQuery> დამოწმება: 10.02. 2026.

კახიძე 2014: კახიძე თ., ორჰან ფამუქი და პოსტმოდერნული თხრობის სტრუქტურა. ჟურნალი „ლიტერატურა და ხელოვნება“, №3, გვ. 22- 27.

კეკელიძე 1979: კეკელიძე კ., ბიბლიოგრაფია. გამომც. „მეცნიერება“, თბილისი.

კინწურაშვილი 2008: კინწურაშვილი მ., ინტერტექსტუალობა როგორც ტექსტის ინტერპრეტაციის ერთ-ერთი საშუალება, თსუ, დისერტაცია.

ნიკოლეიშვილი 2013: ნიკოლეიშვილი ა., გრიგოლ რობაქიძის „ჩაკლული სული“ და ორჰან ფამუქის რომანი „თოვლი“ (მსოფლმხედველობრივი ურთიერთმიმართებანი). აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „მოამბე“, №2 (გვ. 265-170).

სუსარეიშვილი 2023: სუსარეიშვილი მ., პოსტმოდერნისტული ტენდენციები ორჰან ფამუქის რომანებში („მე წითელი მქვია“ და „წითური ქალი“), დისერტაცია, ქუთაისი.

ტაველიძე 2013: ტაველიძე ი., ფამუქომანია, საზოგადოებრივ-ლიტერატურული ჟურნალი „არილი, 28/11/2013 <http://arilimag.ge/%e1%83%98%e1%83%a0%e1%83%9b%e1%83%90-%e1%83%a2%e1%83%90%e1%83%95%e1%83%94%e1%83%9a%e1%83%98%e1%83%ab%e1%83%94%e1%83%a4%e1%83%90%e1%83%9b%e1%83%a3%e1%83%a5%e1%83%9d%e1%83%9b%e1%83%90%e1%83%9c/> დამოწმება: დამოწმება: 14.02.2026.

ტომარაძე, 2006ა: ტომარაძე ქ., პირველი თურქი ნობელიანტი. ჟურნალი „ჩვენი მწერლობა“, №25, გვ. 36-38. თბილისი,

ტომარაძე, 2006 ბ: ტომარაძე ქ., ორჰან ფამუქის პროზის კვლევა. თბილისი.

ფარულავა 2023: ფარულავა თ., ინტერტექსტუალური პარალელები – ნიჰამი განჯელის „ხოსროვი და შირინი“ და ორჰან ფამუქის „მე წითელი მქვია“. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ყოველწლიური საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ახლო აღმოსავლეთი და კავკასია: კულტურა. ისტორია. პოლიტიკა“. 15-17 დეკემბერი.

ფამუქი 2008: ფამუქი ო., თეთრი ციხესიმაგრე. გამომც. „ინტელექტი“, თბილისი.

ფამუქი 2009: ფამუქი ო., ჯვედეთ ბეი და მისი ვაჟიშვილები. ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი

ფამუქი 2010: ფამუქი ო., მე წითელი მქვია. ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი.

ფამუქი 2011: ფამუქი ო., თოვლი. ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი.

ფამუქი 2013: ფამუქი ო., შავი წიგნი. ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი.

ფამუქი 2017: ფამუქი ო., წითური ქალი. ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა, თბილისი.

ღლონტი 2019: ღლონტი ლ., კულტურული მესხიერება და იდენტობა ფამუქის რომანებში. სამეცნიერო ჟურნალი „მოამბე“, №1, გვ. 78-85.

ხარბედია 2010: ხარბედია მ., ორჰან ფამუქის მეოთხე წიგნი ქართულ ენაზე, <https://www.radiotavisupleba.ge/a/2115489.html> დამოწმება: 14.02.2026.

ხარბედია 2011: ხარბედია მ., ინტერვიუ ორჰან ფამუქის შესახებ. ლიტერატურული გაზეთი, 20/01/2011.

<http://arilimag.ge/%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%B0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%A4%E1%83%90/> დამოწმება: 10.02. 2026.

ხელაია... 2013: ხელაია ნ., გუმბერიძე თ., ქართველები და კავკასიის ხალხები ორჰან ფამუქის რომანში „მე წითელი მქვია“.აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის „მომამბე“, №2, გვ.267-272.

ხომერიკი 2019: ხომერიკი რ.. პოსტმოდერნიზმის ზოგიერთი ნიშან-თვისება თურქულ ლიტერატურაში. კულტურათმცოდნეობის კომუნიკაციები, №31, თბილისი, https://dSPACE.nplg.gov.ge/bitstream/1234/295460/1/Kulturatashoris_Komunikaciebi_2019_N31.pdf (გვ. 3-12) დამოწმება: 14.02.2026.

ჯაიანი 2019: ჯაიანი რ., ლიტერატურული თარგმანის ტენდენციებისთვის თანამედროვე საქართველოში. თბილისი, გვ. 178-183. https://ice.tsu.ge/wp-content/uploads/2019/03/Jaiani_R._18Tomi_178gv..pdf დამოწმება: 14.02.2026.

ჯაველიძე 2017: ჯაველიძე ე., ინტერტექსტუალობის საკითხი ორჰან ფამუქის რომანში „თოვლი“. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, №10, ნაწ. II, გვ. 117-128. თბილისი,

ჯაველიძე 2018: ჯაველიძე ე., ინტერტექსტუალობა ორჰან ფამუქის პროზაში. თსუ პრესა, თანამედროვე პრობლემები, ტ. 2, თსუ გამომცემლობა, თბილისი.

ჯაველიძე 2019: ჯაველიძე ე., აღმოსავლეთ-დასავლეთის დიქოტომია ორჰან ფამუქის რომანში „მე წითელი მქვია“. შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი, ლიტერატურათმცოდნეობის თანამედროვე პრობლემები, XIII, XX საუკუნის 80-90-იანი წლების პოლიტიკური მოვლენები და ლიტერატურული დისკურსი. საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები, ნაწილი II, (გვ. 168-181) [http://literaturatmcdneoba.tsu.ge/files/tematuri/13simp%20\(2\).pdf](http://literaturatmcdneoba.tsu.ge/files/tematuri/13simp%20(2).pdf) დამოწმება: 14.02.2026.

ჯაველიძე 2022: ჯაველიძე ე., კავკასიური დრამა ორჰან ფამუქის „თოვლში“, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტი, <https://caucasologycongress.tsu.ge/public/uploads/images/javelidze.pdf> დამოწმება: 14.02.2026.

ჯაველიძე 2023 ა: ჯაველიძე ე., ნარატიული სტრატეგიები ორჰან ფამუქის რომანში „მე წითელი მქვია“, VIII საერთაშორისო კონფერენცია, ენა და კულტურა, ქუთაისი. [file:///C:/Users/Administrator/Downloads/112%20\(12\).pdf](file:///C:/Users/Administrator/Downloads/112%20(12).pdf) დამოწმება: 14.02.2026.

ჯაველიძე 2023ბ: ჯაველიძე ე., ორჰან ფამუქის პოლიტიკური რომანის თავისებურება. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ყოველწლიური საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – „ახლო აღმოსავლეთი და კავკასია: კულტურა. ისტორია. პოლიტიკა, 15-17 დეკემბერი.

ჯაველიძე 2024: ჯაველიძე ე., ორჰან ფამუქის რომან „შავი წიგნის“ ესთეტიკური პარადიგმა. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გ. წერეთლის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ყოველწლიური საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – „ახლო აღმოსავლეთი და კავკასია: კულტურა. ისტორია. პოლიტიკა“. 19-21 დეკემბერი.

Бахтин 1975: Бахтин М., Вопросы литературы и эстетики. Москва.

Маркес 1982: Маркес Габриэль Гарсиа, Писатели Латинской Америки о литературе, Москва: Радуга.

References and Sources

Akhvlediani 2019: Akhvlediani E. Peculiarities of Translating Religious Vocabulary (Based on Georgian Translations of Orhan Pamuk’s Novels). Intercultural Communications, No. 31, pp. 36–41. Available at: https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/295460/1/Kulturatahorisi_Komunikaciebi, №31 .pdf Verification: 14.02.2026.

Altuni 2018: Altuni S., Turkish-Georgian Literary Relations in the Twentieth Century and the Works of Ahmet Mithat Efendi. Doctoral dissertation, Batumi.

Alphenidze 2006: Alphenidze T., The Ideological and Aesthetic Analysis of Orhan Pamuk’s The Black Book. Author’s abstract, Tbilisi. Available at: <http://eprints.iliauni.edu.ge/7444/> Verification: 14.02.2026.

Alphenidze 2015: Alphenidze T., Thematic System in Orhan Pamuk’s Novels. Doctoral dissertation, Tbilisi State University.

Bakhtin 1975: Bakhtin M. Questions of literature and aesthetics. Moscow..

Bakhtin 2008: Bakhtin M., Carnivalized Literature. In Theory of Literature. Tbilisi: Institute of Literature Press.

Barthes 2002: Barthes S., The Death of the Author. Sjani, No. 3, Georgian Academy of Sciences, Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature, p. 55, Tbilisi.

Gaprindashvili 2017: Gaprindashvili M., The Dialogue of Eastern and Western Cultures in Orhan Pamuk’s Novels. Tbilisi.

Gaprindashvili 2017: Gaprindashvili M., Literature with Tea. Available at: <http://www.trt.net.tr/georgian/programebi/2017/01/09/literatura-ch-ais-t-anxlebit-02-2017>

Glonti 2019: Glonti L. Cultural Memory and Identity in Pamuk’s Novels. Scientific Messenger, No.1, pp. 78-85.

Jaiani 2019: Jaiani R., Trends in Literary Translation in Contemporary Georgia, pp. 178-183. Available at: https://ice.tsu.ge/wp-content/uploads/2019/03/Jaiani_R_18Tomi_178gv..pdf Verification: 14.02.2026.

Javelidze 2017: Javelidze E., The Problem of Intertextuality in Orhan Pamuk’s Snow. G. Tsereteli Institute of Oriental Studies, Ilia State University, The Middle East and Georgia, No. 10, Part II, pp. 117-128.

Javelidze 2018: Javelidze E., Intertextuality in Orhan Pamuk’s Prose. Tbilisi State University Press.

Javelidze 2019: Javelidze E., The East–West Dichotomy in Orhan Pamuk’s My Name is Red. Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature, Contemporary Problems of Literary Studies, XIII, Part II, pp. 168–181. Available at: [http://literaturatmcdneoba.tsu.ge/files/tematuri/13simp%20\(2\).pdf](http://literaturatmcdneoba.tsu.ge/files/tematuri/13simp%20(2).pdf) Verification: 14.02.2026.

- Javelidze 2022:** Javelidze E., The Caucasian Drama in Orhan Pamuk's Snow. Iliia State University, G. Tsereteli Institute of Oriental Studies. Available at: <https://caucasiologycongress.tsu.ge/public/uploads/images/javelidze.pdf> Verification: 14.02.2026.
- Javelidze 2023a:** Javelidze E., Narrative Strategies in Orhan Pamuk's My Name is Red. VIII International Conference: Language and Culture, Kutaisi.
- Javelidze 2023b:** Javelidze E., The Specificity of Orhan Pamuk's Political Novel. Annual International Conference of the G. Tsereteli Institute of Oriental Studies: The Middle East and the Caucasus: Culture, History, Politics, 15–17 December.
- Javelidze 2024:** Javelidze E., The Aesthetic Paradigm of Orhan Pamuk's Novel The Black Book. Annual International Conference of the G. Tsereteli Institute of Oriental Studies: The Middle East and the Caucasus: Culture, History, Politics, 19-21 December.
- Kakhidze 2014:** Kakhidze T., Orhan Pamuk and the Structure of Postmodern Narrative. Literature and Art, No.3, pp. 22–27.
- Kekelidze 1979:** Kekelidze K., Bibliography. Tbilisi: Metsniereba.
- Kharbedia 2010:** Kharbedia M., The Fourth Book of Orhan Pamuk in Georgian.. Available at: <https://www.radiotavisupleba.ge/a/2115489.html> Verification: 14.02.2026.
- Kharbedia 2011:** Kharbedia G., Interview About Orhan Pamuk. Literary Newspaper. Available at: <http://arilimag.ge/%E1%83%9B%E1%83%90%E1%83%9A%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%96%E1%83%AE%E1%83%90%E1%83%A0%E1%83%91%E1%83%94%E1%83%93%E1%83%98%E1%83%90%E1%83%9D%E1%83%A0%E1%83%B0%E1%83%90%E1%83%9C%E1%83%A4%E1%83%90/> (20/01/2011). Verification: 14.02.2026.
- Khelaia... 2013:** Khelaia N., Gumberidze T., Georgians and the Peoples of the Caucasus in Orhan Pamuk's My Name is Red. Messenger of Akaki Tsereteli State University, No.2, pp. 267–272.
- Khomeriki 2019:** Khomeriki R., Some Features of Postmodernism in Turkish Literature. Intercultural Communications, No.31, pp. 3–12. Available at: https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/295460/1/Kulturatahorisi_Komunikaciebi_2019_N31.pdf Verification: 14.02.2026.
- Kintsurashvili 2008:** Kintsurashvili M., Intertextuality as a Means of Text Interpretation. Doctoral dissertation, Tbilisi State University, 2008.
- Markes 1982:** Markes Gabriel Garcia. Writers of Latin America about literature, Moscow: Publishing House „Raduga“.
- Nikoleishvili 2013:** Nikoleishvili A., Grigol Robakidze's The Hanged Soul and Orhan Pamuk's Snow (Worldview Relations). Messenger of Akaki Tsereteli State University, No2, pp. 170-265.
- Pamuk 2008:** Pamuk O., The White Castle. Tbilisi: Publishing House “Intelekt”.
- Pamuk 2009:** Pamuk O., Cevdet Bey and His Sons. Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.
- Pamuk 2010:** Pamuk O., My Name is Red. Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.
- Pamuk 2011:** Pamuk O., Snow. Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.
- Pamuk 2013:** Pamuk O., The Black Book. Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.

Pamuk 2017: Pamuk O., *he Red-Haired Woman*. Tbilisi: Bakur Sulakauri Publishing House.

Parulava 2023: Parulava T., *Intertextual Parallels: Nizami Ganjavi's Khosrow and Shirin and Orhan Pamuk's My Name is Red*. Annual International Conference of the G. Tsereteli Institute of Oriental Studies, Ilia State University: The Middle East and the Caucasus: Culture, History, Politics, 15–17 December.

Susareishvili M., 2023: Susareishvili M., *Postmodernist Tendencies in Orhan Pamuk's Novels (My Name is Red and The Red-Haired Woman)*. Doctoral dissertation, Kutaisi.

Tavelidze 2013: Tavelidze I., *Pamukomania*. Arili, 28/11/2013. Available at: <http://arilimag.ge/%e1%83%98%e1%83%a0%e1%83%9b%e1%83%90-%e1%83%a2%e1%83%90%e1%83%95%e1%83%94%e1%83%9a%e1%83%98%e1%83%ab%e1%83%94%e1%83%a4%e1%83%90%e1%83%9b%e1%83%a3%e1%83%a5%e1%83%9d%e1%83%9b%e1%83%90%e1%83%9c/> Verification: 14.02.2026.

Tomaradze 2006a: Tomaradze K., *The First Turkish Nobel Laureate. Our Literature*, No.25, pp. 36–38.
Tomaradze 2006b: Tomaradze K., *Studies on Orhan Pamuk's Prose*. Tbilisi, 2006.

Vakhania 2008: Vakhania N., *Orhan Pamuk's The White Castle, or: We Are All Children of One Mother–Earth*. Intercultural Communications, No.5, Tbilisi. Available at: <https://www.nplg.gov.ge/greenstone3/library/collection/period/document/HASH01234516e5f4527111705a4c.1.1?p.s=AdvancedFieldQuery> Verification: 14.02.2026.